

Criticism of the Structure, Language, Rhetoric and Content of Bakhtiari's Poems (a type of Folk Poetry)

Asghar Shahbazi*¹

Received: 14/02/2023

Accepted: 12/06/2023

Research background

Zhukovsky (Valentin Alekseevich Zhoukovskii) is the first researcher who collected 21-bit Gagriva (Zhukovsky, 2016, pp. 54-55) and some scattered verses from these poems (ibid., pp. 48, 59, 67, 71, and 230) can be seen. In the poems collected by Lorimer (Poetry of the Baxtiâris) 175 verses of these dirges can be seen (Lorimer, 1995, pp. 69-81). Khosravi has collected 27 verses of these poems in his book *Tarikh wa Farhang Bakhtiari* (Khosravi, 1993, pp. 303-307 and 331-332) Abdullahi has recorded 66 verses of these poems in the book of *Bakhtiari's Songs and Parables*, without any detailed analysis (Abdullahi, 1993, pp. 85-94). Hosseini has included 92 verses of these poems in the book of Bakhtiari folk poems and songs (Hosseini, 1997, pp. 125-143). Pora also recorded 16 verses of this type of poetry in Bakhtiari's book of music and songs (Pora, 2002, pp. 157-165). Asmand, in his book *History of Literature in the Bakhtiari Tribe*, while discussing the features of form and content of Bakhtiari poems, has analyzed them in five categories in terms of content (Asmand, 2001, pp. 101-103). Ghanbari Udaiwi also wrote good things about the place of these poems among Bakhtiaris in the book of public literature of Bakhtiari (Ghanbari Udaivi, 2012, pp. 101-104). Shir Banghesht Ta Jon Admizad (Ibid., 2014, pp. 137-138) and Karimi Kiarsi also recorded an example of this type of poetry in the tenth

* Corresponding Author's E-mail:
a.shahbazi@cfu.ac.ir

1. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran.

<http://www.orcid.org/0000-0001-9581-2367>

chapter of the book *Barzegari and Koch Poems in Bakhtiari Culture* (Kirimi Kiarsi, 2019, pp. 165-169)

Objectives, questions and hypotheses

Since Gagrivehs are very popular among Bakhtiaris, but no comprehensive analysis of this type of poetry has been presented in the published works; however, in this article, these poems have been criticized and analyzed by posing the following questions:

- a) What kind of poems are Bakhtiari's Gagrivehs?
- b) What are the characteristics of Bakhtiari's Gagrivehs in terms of structure, form, weight, rhyme, vocabulary, compositions, and rhetoric?
- c) How are Bakhtiari's novels in terms of content and theme?
- d) What are the linguistic, literary, cultural and historical values of Bakhtiari's poems?

The main discussion

Gagriveh is a term for a type of Bakhtiari mourning songs. These laments are in the language of Lori Bakhtiari; the Bakhtiaris call their mourning songs "Sero", "Dandal" and "Gagriveh". Of course, in some regions, these dirges are also called "Chivone", "Chekchovene", "Dangdal" and "Gogrio". These poems, like many public poems, are simple and unpretentious; they do not have specific singers and women are their first singers (Ghafari, 2009, pp. 173-174).

The form and structure of Bakhtiari's Gagrivehs can be considered as double or couplet. In other words, in these poems, it is repeated in the first verse with a slight difference, and after these two verses, two more verses come with the same structure and continue in the same way.

The weight in these poems is not prosaic, and sometimes a stanza has one or more syllables less or more than another stanza, and the

equality of syllables (quantity) has often been observed. In the matter of rhyme, the composers have only paid attention to the similarity of the words of equal weight at the end of the stanzas.

In Bakhtiari's Gagrivehs, like most of the public poems, we are faced with a little literary industry and the absence of complex and abstract literary arrays (Zulfiqari, 2017, p. 306). There is also a kind of rhetorical question in these verses; that is, a question that mostly starts with "no" means "unless" and makes a kind of rhetorical question.

In the discussion of linguistic and lexical features, Bakhtiari's Gagrivehs contain part of the words and combinations of the ancient language of Lori Bakhtiari.

In terms of content, Bakhtiari's Gagrivehs are a subgroup of public mourning songs, so their theme is lamentation, which means mentioning the good deeds of the deceased and crying over him. In these poems, the content is adjusted according to the sex, status, position, age, occupation and type of death of the deceased person, and therefore, the content in them is multifaceted. In the songs written and sung for young men, the most amount of content includes bravery, shooting, fighting, hospitality and generosity; of course, how the person died (sometimes even mentioning the killing instrument) and his last orders regarding the survivors can also be seen in these poems.

Another point that stands out in the content analysis of Bakhtiari's Gagrivehs is the presence of local dyes. The composers of these poems have consciously or unconsciously mentioned many things in their lives. The residents of Sardsir fill muskets with snow and send them to their relatives in Garmsir. The people of this country love celery, fragrant, and beautiful and spiritual plant very much, because it makes their bread and yogurt fragrant and cleans their simple and unglamorous table. They install a stone lion (lion board) on the graves of their youths, or they paint the image of a lion on the graves of their loved ones. When they want to migrate or go to war, it is the sound of

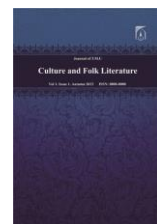

trumpets and drums and cheers of women that mobilizes the army and sends it to the field. When one of them dies, they put a stone in his ceremony; they kill a ram, they spend several days and nights during this time, the women sing Gagriveh, or hymns. These are some of these people's lives that are implied in the hearts of these Gagrivehs.

Comparing the content of Bakhtiari's old poems with new ones shows that Bakhtiari's poems are fertile, unlike poems such as Barzegari (Kiriimi Kiarsi, 2019, p. 31). In recent years, affected by the changes in the language, life and attitude of the Bakhtiari people, the content of Gagrivehs has also changed, but they are still strong and the tradition of singing Gagriveh in various forms is flourishing and popular. Of course, in new poems, the rhetorical aspects are weak. The use of new words, along with old Bakhtiari words, has created a kind of linguistic anxiety.

Result

In this article, Bakhtiari's poems have been reviewed with the method of content analysis, descriptive-analytical approach, and it has been briefly determined that Bakhtiari's poems are a type of narrative-descriptive poetry. Their structure is based on a kind of dialogue or two-way conversation, a conversation where one side is the singer and the other side is the deceased. The singer or the deceased speaks in double verses and accordingly, these poems are similar in the form to continuous couplets. Prosodic weight is not fully observed in them, and sometimes a stanza has one or more syllables less or more than another stanza, and the equality of syllables (quantity) is often observed in them. In the discussion of rhyme, attention has been paid only to the similarity of words of equal weight at the end of stanzas. In terms of literary industries, simile, metaphor and irony have the highest frequency. In most of these literary arrays, simplicity, concreteness and local color are evident. In terms of language, they

contain a large group of words, combinations and terms of the language of Lori Bakhtiari. In terms of content, Bakhtiari's poems have a multifaceted content, because they focus on both the world and the hereafter. Regarding the deceased, age, gender, occupation, position and manner of death are considered. The songs written for young men are different from those written for women. Courage, hospitality, renown, and honor are prominent in men's poems, and honor, modesty, homeliness, kindness, and beauty are important in poems written for women. In all these cases, the local dye is bold. At the same time, some of the attitudes of Bakhtiaris can be seen in the content of Gagrivehs. Scary and reprehensible death, belief in resurrection and challenging the sky are among these things.

References

- Abdullahi, A. (1993). *Bakhtiari's songs and proverbs*. Tomorrow.
- Asmand A. (2001). *History of literature in Bakhtiari tribe*. Shaheswari.
- Ghafari, A. (2009). Mourning music in Il Bakhtiari, a look at Gagriveh's song and Chepi instrument in Bakhtiari music. *Art and Architecture*, 82, 170-184.
- Ghanbari Udaivi, A. (2011). *Bakhtiari's general literature*. New
- Ghanbari Udaivi, A. (2014). *The lion did not bite until the life of Adamizad*. New.
- Hosseini, b. (1997). *Folk poems and songs of Bakhtiari, including descriptions of wars and epics*. Shaheswari.
- Karimi Kiarsi, R. (2019). *Barzegari and Koch poems in Bakhtiari culture*. Frayad.
- Khosravi, A. (1993). *Bakhtiari history and culture*. Hojjat.
- Lorimer. D. L. R. (1995). *Poetry of the Baxtiâris: love poems, wedding songs, lullabies, laments with introduction* (translated into Farsi by Fereydon Vahman & Garnik Asatrian). Copenhagen.

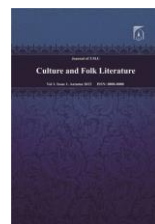
Culture and Folk Literature

E-ISSN: 2423-7000

Vol. 11, No. 51

August – September 2023

Research Article

- Pora, K. (2002). *Bakhtiari's music and songs*. Anzan.
- Zhukovsky, et al. (2016). *Materials for studying Iranian dialects* (edited by Maryam Shafaqi and Mehdi Dadres). Allameh Tabatabai University.
- Zolfaghari, H. (2017). *Language and common literature of Iran*. Side.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۱، شماره ۵۱، مرداد و شهریور ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

DOR: 20. 1001.1.23454466.1402.11.51.3.9

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های بختیاری (گونه‌ای از اشعار عامه)

اصغر شهبازی*

(دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۵ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۲)

چکیده

گاگریوه اصطلاحی است برای گونه‌ای از سوگ‌سروده‌های بختیاری. بختیاری‌ها به سوگ‌سروده‌های خود «گاگریوه»، «سرو» یا «دندال» می‌گویند. این اشعار مانند بسیاری از اشعار عامه، ساده و بی‌تکلف‌اند؛ سراینده مشخصی ندارند و زنان اولین سرایندگان آن‌هاستند. با اینکه این اشعار، در میان بختیاری‌ها از قدمت و محبوبیت فراوانی برخوردارند، به‌صورت چندجانبه نقد و بررسی نشده‌اند. در این مقاله این اشعار با روش تحلیل محتوا، رویکرد توصیفی - تحلیلی نقد و بررسی شده‌اند. داده‌ها به صورت میدانی در قالب پانزده نمونه (۶۷۵ بیت)، از سه شهرستان آردل، کوه‌رنگ و لردگان واقع در استان چهارمحال و بختیاری جمع‌آوری شده‌اند. در این مقاله به‌طور خلاصه مشخص شده است که گاگریوه‌های بختیاری نوعی شعر روایی - توصیفی‌اند که گفت‌وگووار از زبان خواننده به نیابت از خود، خانواده و متوفا بیان می‌شوند. از آنجا که اغلب آن‌ها به صورت دوبیت دوبیتی (دوگانی) تنظیم شده‌اند، می‌توان

۱. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

*a.shahbazi@cfu.ac.ir

<http://www.orcid.org/0000-0001-9581-2367>

قالب آن‌ها را دوگانی نامید. وزن در آن‌ها هجایی است. از نظر صنایع ادبی، تشبیه، استعاره و کنایه بالاترین بسامد را دارند. در حجم نمونه (۶۷۵ بیت) ۶۸ تشبیه، ۴۵ استعاره و ۵۰ کنایه به دست آمد. در اغلب این آرایه‌های ادبی، سادگی و ملموس بودن آشکار است. این اشعار از نظر زبانی دربردارنده مجموعه بزرگی از واژگان، ترکیبات و اصطلاحات زبان لری بختیاری‌اند. از نظر محتوا، دارای محتوایی چندوجهی‌اند؛ در آن‌ها هم به دنیا توجه می‌شود و هم به آخرت. سن، جنس، شغل، موقعیت و چگونگی مرگ متوفا بخش دیگری از محتوای این اشعار را تشکیل می‌دهد. صبغه محلی در این اشعار قوی است و برخی از نگرش‌های مردم بختیاری را از جمله ترسناک و مذموم بودن مرگ، باور به قیامت و چالش با آسمان و فلک در این اشعار می‌توان دید.

واژه‌های کلیدی: ادبیات عامه، سوگ‌سروده‌ها، گاگریوه، بختیاری.

۱. مقدمه

ادب عامه از منظر انواع ادبی، به ادب روایی عامه، ادب غیرروایی عامه، ادب منظوم عامه و ادب نمایشی عامه تقسیم می‌شود (ذوالفقاری، ۱۳۹۷، ص. ۱۲). در این تقسیم‌بندی، ادب منظوم عامه خود به گونه‌هایی همچون اشعار سرور، اشعار سوگ، اشعار سرگرمی، اشعار کار، اشعار خواب و نوازش، اشعار تغزلی و اشعار نیایشی تفکیک می‌شود (همان، ص. ۳۴۰). وانگهی اگر بخواهیم یکی از این گونه؛ مثلاً اشعار سوگ را از جهات مختلف (گستره جغرافیایی، قالب، محتوا و...) بررسی کنیم، با فروع دیگری مواجه خواهیم شد.

در همین راستا، بختیاری‌ها (ساکن در استان‌های چهارمحال و بختیاری، خوزستان و بخش‌هایی از لرستان و اصفهان) یکی از اقوامی هستند که بنا بر تحقیقات صورت‌گرفته از ادب عامه گسترده‌ای برخوردارند، تاجایی که می‌توان گفت، بختیاری‌ها در تمام انواع

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

و فروع ادب عامه، نمونه‌های برجسته‌ای دارند؛ در ادب غیرروایی عامه، افسانه‌ها، اسطوره‌ها و متل‌های فراوانی دارند. در ادب غیرروایی عامه، چیستان‌ها و گورنوشته‌های قابلیت بررسی زیادی دارند. در ادب منظوم عامه، در گونه‌های سرور، سوگ، سرگرمی، کار، نیایش و تغزل نمونه‌های فراوانی دارند. در ادب نمایشی عامه هم نمونه‌ای چون کل و کوسه (هار هار هارونک) نمایشی برای طلب باران است (شهبازی، ۱۳۹۲، صص. ۵۸-۵۹).

خوشبختانه در سال‌های اخیر و در پرتو توجه اشخاص و محافل علمی، برخی از انواع و گونه‌ها معرفی و بررسی شده‌اند، اما هنوز برخی از این گونه‌ها به صورت انحصار و مطابق با اصول نقد آثار ادب عامه بررسی نشده‌اند که از آن جمله‌اند گاگریوه‌های بختیاری.

گاگریوه اصطلاحی است برای گونه‌ای از سوگ‌سروده‌های بختیاری. این سوگ‌سروده‌ها به زبان لری بختیاری‌اند؛ زبانی که از زبان‌های محلی جنوب غربی ایران است (Windfuhr, 1993, pp. 559- 561). بختیاری‌ها به سوگ‌سروده‌های خود، «سرو»، «دندال» و «گاگریوه» می‌گویند؛ البته در برخی از مناطق، به این سوگ‌سروده‌ها «چی‌وونه»، «چک‌چوونه»، «دنگدال» و «گوگریو» هم می‌گویند. این اشعار مانند بسیاری از اشعار عامه، ساده و بی‌تکلف‌اند؛ سراینده مشخصی ندارند و زنان اولین سراینده‌ها آن‌ها هستند (غفاری، ۱۳۸۸، صص. ۱۷۳-۱۷۴). از آنجا که این گونه ادبی عامه، در میان بختیاری‌ها قدمت و محبوبیت فراوانی دارد، در این مقاله با طرح پرسش‌های زیر، این نوع از اشعار عامه بررسی شده است:

الف) گاگریوه‌های بختیاری چه نوع اشعاری هستند؟

ب) گاگریوه‌های بختیاری از منظر ساختار، قالب، وزن، قافیه، واژگان، ترکیبات و بلاغت چه ویژگی‌هایی دارند؟

ج) گاگریوه‌های بختیاری از نظر محتوا و درون‌مایه چگونه‌اند؟

د) گاگریوه‌های بختیاری چه ارزش‌های زبانی، ادبی، فرهنگی و تاریخی‌ای دارند؟

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع هدف، بنیادی است، اما از نظر روش تحقیق، تحلیل محتوا با رویکرد توصیفی - تحلیلی است. روش گردآوری داده‌ها در این مقاله از نوع کتابخانه‌ای - میدانی است. داده‌های مربوط به پیشینه تحقیق، مبانی نظری پژوهش و تعاریف و کلیات به شیوه کتابخانه‌ای به دست آمده، اما نمونه‌ها به روش میدانی جمع‌آوری شده‌اند؛ به این ترتیب که نگارنده با حضور در سه شهرستان آردل، کوه‌رنگ و لردگان (از توابع استان چهارمحال و بختیاری) که زبان لری در آن‌ها از همانندی و قدمت بیشتری برخوردار است، پانزده نمونه از گاگریوه‌ها (از هر شهرستان پنج نمونه، ۶۷۵ بیت) را جمع‌آوری کرده است. تمام نمونه‌های از زبان راویان (ر.ک: منابع میدانی) شنیده و نوشته شده و در این مقاله با شماره‌های عددی مشخص شده‌اند. با این توضیح که نمونه‌های به دست آمده از شهرستان‌های ذکر شده، به جز تفاوت‌هایی اندک در برخی واژگان و الفاظ، در سطوح ساختاری، زبانی، ادبی و محتوایی شباهت‌های بسیاری با هم دارند و همین شباهت‌ها به نگارنده این امکان را داده است که آن‌ها را در کنار هم بررسی کند.

۳. پیشینه پژوهش

گاگریوه‌های بختیاری پیشینه کهنی دارند و از همین روی با قطع و یقین نمی‌توان گفت اولین گاگریوه‌های بختیاری مربوط به چه دوره‌ای هستند، اما درباره پیشینه جمع‌آوری و تحقیق درباره این اشعار، نخست باید از ژوکوفسکی نام برد؛ ژوکوفسکی^۱ اولین پژوهشگری بود که وقتی در سال‌های ۱۸۸۳ تا ۱۸۸۶م برای جمع‌آوری داده‌های لازم برای بررسی گویش‌های ایرانی، به میان بختیاری‌ها آمد، ۴۲ قطعه شعر از گویش بختیاری جمع‌آوری کرد. در اشعار جمع‌آوری شده به وسیله ژوکوفسکی، یک گاگریوه^۲ ۲۱ بیتی (ژوکوفسکی، ۱۳۹۶، صص. ۵۴-۵۵) و چند بیت پراکنده از این اشعار (همان، صص. ۴۸، ۵۹، ۶۷، ۷۱، ۲۳۰) دیده می‌شود. در اشعار جمع‌آوری شده به وسیله لوریمر^۳ نیز ۱۷۵ بیت از این سوگ‌سروده‌ها دیده می‌شود (Lorimer, 1995, pp. 69- 81)، اما از پژوهش‌هایی که در طول سی سال گذشته در این باره انجام شده، ابتدا باید از خسروی یاد کرد. وی در کتاب تاریخ و فرهنگ بختیاری، ۲۷ بیت از این اشعار را جمع‌آوری کرده، اما تحلیلی درباره آن‌ها ارائه نداده و فقط به این مطلب اکتفا کرده است که این اشعار در مراسم عزا خوانده می‌شوند و سرایندگان آن‌ها بیشتر زنان بختیاری‌اند (خسروی، ۱۳۷۲، صص. ۳۰۳-۳۰۷، ۳۳۱-۳۳۲).

پس از خسروی، عبداللهی در کتاب ترانه‌ها و مثل‌های بختیاری، ۶۶ بیت از این اشعار، بدون تحلیل و بررسی ضبط کرده است (عبداللهی، ۱۳۷۲، صص. ۸۵-۹۴). سپس حسینی در کتاب اشعار و ترانه‌های مردمی بختیاری، ۹۲ بیت از این اشعار آورده است؛ اشعاری که جزو کهن‌ترین گاگریوه‌ها هستند و ابیاتی از آن اشعار، در نمونه‌های جمع‌آوری شده به وسیله نگارنده نیز وجود دارد (حسینی، ۱۳۷۶، صص. ۱۲۵-۱۴۳). پوره نیز در کتاب موسیقی و ترانه‌های بختیاری، بدون تمایز قائل شدن بین گاگریوه‌ها و

اشعاری که در سوگ قهرمانان ایل سروده شده‌اند، شانزده بیت از این نوع اشعار ضبط کرده است (پوره، ۱۳۸۱، صص. ۱۵۷-۱۶۵).

پس از ایشان، آسمند در کتاب *تاریخ ادبیات در قوم بختیاری*، ضمن بحث درباره ویژگی‌های شکلی و محتوایی گاگریوه‌های بختیاری، آن‌ها را از نظر محتوا، در پنج دسته بررسی کرده است (آسمند، ۱۳۸۰، صص. ۱۰۱-۱۰۳). قنبری عدیوی نیز در دو اثر از آثار خود در این خصوص بحث کرده است. وی ابتدا در کتاب *ادبیات عامه بختیاری*، گاگریوه‌ها را ذیل ترانه‌های غیرموسمی گنجانده و ۳۳ بیت از این اشعار را نقل کرده و مطالب خوبی درباره چگونگی اجرا و خواندن این اشعار ارائه کرده (قنبری عدیوی، ۱۳۹۱، صص. ۱۰۱-۱۰۴) و سپس در کتاب *ز شیر بنگشت تا جون آدمیزاد* نیز مطالب خوبی درباره جایگاه این اشعار در میان بختیاری‌ها نوشته است (همان، ۱۳۹۴، صص. ۱۳۷-۱۳۸). از واپسین آثاری که در آن‌ها درباره سوگ‌سروده‌های بختیاری بحث شده، کتاب *اشعار بزرگ‌ری و کوچ*، از کریمی کیارسی است. کریمی در فصل دهم این کتاب نمونه‌ای از گاگریوه‌های بختیاری در سوگ بزرگر را ضبط کرده است (کریمی کیارسی، ۱۳۹۹، صص. ۱۶۵-۱۶۹).

از مقالات نوشته‌شده درباره گاگریوه‌های بختیاری، نخست باید از مددی یاد کرد که در مقاله «کتل، نمایش آیینی» ضمن بررسی چگونگی اجرای مراسم آماده کردن «کتل» از گاگریوه‌ها و چگونگی خواندن آن‌ها نیز بحث کرده است (مددی، ۱۳۷۸، صص. ۳۵۸-۳۶۳). پس از وی، غفاری در مقاله «موسیقی سوگ در ایل بختیاری: نگاهی به آواز گاگریو و ساز چپی در موسیقی بختیاری» ضمن بحث از معانی گاگریوه، به انواع آن با توجه به سن، جنس و نوع مرگ متوفا اشاره کرده و درنهایت سه نمونه از این اشعار را نت‌نگاری کرده است (غفاری، ۱۳۸۸، صص. ۱۷۰-۱۸۴). مقصودی و

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

شیرمردی نیز در مقاله «بررسی مفاهیم سوگ در قوم بختیاری با تأکید بر تحلیل محتوای موسیقی گاگریو» با هدف بررسی این اشعار از منظر جامعه‌شناختی قوم بختیاری، به این نتیجه رسیده‌اند که گاگریوه‌های بختیاری با توجه به جنس، سن و موقعیت فرد سروده می‌شوند و موقعیت جغرافیایی و شرایط زندگی این مردم در چگونگی ساخت آن‌ها اثر داشته است (مقصودی و شیرمردی، ۱۳۹۳، صص. ۳۰۹ - ۳۲۹). بهمنی و احمدی اوندی نیز در مقاله «زوال فرهنگ گاگریو: تحلیل انسان‌شناختی دگردیسی عزاداری و سوگ در میان ایلات بختیاری و بهمنی» به دنبال پیدا کردن علل کم شدن تعداد ابیات گاگریوه و اشعار سوگ به این نتیجه رسیده‌اند که کم‌رنگ شدن پیوندهای خویشاوندی و تغییرات سبک زندگی تأثیرات خود را بر این موضوع نهاده‌اند (بهمنی و احمدی اوندی، ۱۴۰۰، صص. ۱ - ۲۹). رضایی و ظاهری عبدوند نیز در مقاله «واکاوی مؤلفه‌های دینی در اشعار عامیانه بختیاری» به این نتیجه رسیده‌اند که در سوگ‌سروده‌های بختیاری، مؤلفه‌های دینی بازتاب بسیار خوبی دارند (رضایی و ظاهری عبدوند، ۱۳۸۹، صص. ۱۱۳ - ۱۳۰). از آنجا که در آثار منتشرشده، مناطق مورد مطالعه و حجم نمونه مشخص نبوده و نتایج عمدتاً براساس چندین نمونه معروف ارائه شده و تحلیلی همه‌جانبه از این اشعار ارائه نشده است، نگارنده بر آن شده تا مجدداً این نوع از اشعار عامه را نقد و بررسی کند.

۴. نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های بختیاری

۴-۱. نوع ادبی گاگریوه‌ها و وجه تسمیه

استان چهارمحال و بختیاری در یک تقسیم‌بندی براساس زبان، به دو بخش چهارمحال و بختیاری تقسیم می‌شود. چهارمحال در این تقسیم‌بندی شامل شهرستان‌های شهرکرد، بروجن، سامان، بن، بخش‌هایی از شهرستان کیار و میزدج است و بختیاری شامل

شهرستان‌های اردل، کوهرنگ، میزدج، لردگان، خانمیرزا و فلارد است. زبان مردم بختیاری، لری است.

گاگریوه‌ها (سُرو/ دُنْدال) زیرمجموعه سوگ‌سروده‌های عامه بختیاری‌اند. سوگ‌سروده‌های عامه بختیاری را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

الف) سوگ‌سروده‌هایی که در سوگ قهرمانان ایل سروده شده‌اند و در اصطلاح به آن‌ها «شوخین» (šowxin) می‌گویند، مانند شوخین علی‌مردان‌خان بختیاری (غفاری، ۱۳۸۸، ص. ۱۷۴؛ شهبازی، ۱۳۹۸، ص. ۲۲۵).

ب) سوگ‌سروده‌هایی که در سوگ شکارچیان ماهر ایل (میرشکارها) یا برزگران سروده شده‌اند و آن‌ها را با اندکی تسامح می‌توان در زیرمجموعه اشعار صیادی یا برزگری قرار داد. (کریمی نورالدین‌وند و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۱۷۷).

ج) سوگ‌سروده‌هایی که در وصف نزدیکان سروده می‌شوند و به صورت عام به آن‌ها دندال (دُنْگ و دال: صدای دل/ زمزمه و ناله) یا سرو (سرود) یا گاگریوه می‌گویند (مددی، ۱۴۰۰، ص. ۳۲۵). از این اشعار، اشعاری هم با نام «ای واویلا...» وجود دارد که شکل دیگری از همان گاگریوه‌ها هستند با داشتن مصراع ترجیعی، مانند «به سر زنین واویلا شیون کنین واویلا (۲ بار) // ای واویلا چه عزیزی مرده، ای واویلا چه جوونی مرده و...».

درباره ریشه و معنای واژه گاگریوه چند نظر وجود دارد:

الف) برخی آن را برگرفته از دو واژه «گودن» (gođen : گفتن) و «گریستن» (gerivesten : گریه‌گردن) می‌دانند؛ یعنی گفتن (خواندن) و گریستن (غفاری، ۱۳۸۸، ص. ۱۷۳).

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

ب) برخی آن را گرفته‌شده از دو واژه «گا» (گاه/ زمان) و «گریوه» (gerive: گریه) می‌دانند؛ بنابراین گاگریوه یعنی زمان یا گاه گریه یا گاهی گریستن (مددی، ۱۳۷۸، ص. ۳۶۱).

ج) برخی «گا» را در اول این واژه، مخفف «گات» اوستایی می‌دانند و «گاگریوه» را «سروده‌ای برای گریستن» معنی می‌کنند (قنبری عدیوی، ۱۳۹۴، ص. ۱۳۷).

بنابراین به‌طور خلاصه می‌توان گفت واژه «گاگریوه» اصطلاحی است برای گونه‌ای از سوگ‌سروده‌های بختیاری؛ سوگ‌سروده‌هایی که آن‌ها را می‌سرایند و هم‌زمان می‌گیرند. بختیاری‌ها از این اشعار بیشتر با کلمات «سرو» یا «دندال» نام می‌برند و گاگریوه چندان به‌کار نرفته است:

سروخون سرو بخون، سرو بختیاری بمهنه تی بچیلیم سی یادگاری (نمونه ۴)
soru-xun soru bexun soru baxtiyâri/ bemahne tey bačiyalom si yâdegâri
برگردان: ای سرودخوان (گاگریوه‌خوان/ خونده‌گر) سرود بخوان، سرود بختیاری تا نزد بچه‌هایم برای یادگاری بماند.

چندار سر سکو ریشس و خینه ای ددو دندال مکن گووت بشینه (نمونه ۱)
čendâr-e sar-e seku rišas ve xine/ ey dađu dondâl makon gevut bešine
برگردان: چنار روییده بر سکو، ریشه‌اش در خون است. ای خواهر، گریه و زاری نکن تا برادرت بنشیند.

این اشعار مثل اغلب اشعار عامه سراینده مشخصی ندارند؛ اگر چه به نظر می‌رسد اولین سرایندگان این اشعار، زنان باشند و هم اکنون نیز، زنان بختیاری‌اند که در مجلس سوگواری این اشعار را فی‌البداهه می‌سازند و می‌خوانند، اما باز هم اولین سرایندگان این اشعار مشخص نیستند. وانگهی برخی از ابیات به‌کار رفته در این اشعار، از اشعار بزرگ‌تری و... به وام گرفته شده‌اند و این موضوع در تمام اشعار عامه بختیاری مشهود

است و چنین ابیات شناوری در گونه‌های مختلف شعر عامه بختیاری دیده می‌شود (کریمی کیارسی، ۱۳۹۹، صص. ۳۰-۳۱).

۲-۴. شکل و ساختار گاگریوه‌های بختیاری

گاگریوه‌های بختیاری گونه‌ای از اشعار روایی - توصیفی‌اند. در این اشعار، دو شخصیت حضور پررنگ دارند و تمام ابیات از زبان آن دو بیان می‌شوند: یکی خواننده (راوی) و دیگری متوفا. راوی یا خواننده، در مقام یکی از نزدیکان متوفا، گاگریوه را در قالب اشعاری دوبیت دوبیت (دوگانی / دوتایی) با نوعی براعت استهلال آغاز می‌کند؛ برای مثال، فضایی را توصیف می‌کند که در آن، ابرهای تیره، آسمان را پوشانده‌اند و او از این می‌ترسد که برفی بیاید و تمام راه‌ها را ببندد. از آب رود می‌خواهد به آرامی حرکت کند، تا او پیام خود را به آن بسپارد. خود را به پرنده‌ای مانند می‌کند که گرفتار بنده شده یا تیر خورده است. خود را به درخت کُناری مانند می‌کند که برگی بر وی نمانده است. در ادامه این متوفاست که به زبان حال با خواننده سخن می‌گوید. از مرگ ناگهانی خود حرف می‌زند و اینکه چگونه از دنیا رفته و آخرین وصایای خود را به او می‌گوید. مجدداً این راوی است که به میدان سخن می‌آید. می‌خواهد به کوه و بیابان بزند، اما می‌ترسد که مردم او را دیوانه بپندارند. از شدت ناراحتی گاه سخنش به کفر نزدیک می‌شود. دوباره این متوفاست که سخن می‌گوید؛ از بازماندگان می‌خواهد که مثلاً تصویر شیر بر سنگ مزارش نقر کنند و در مراسم او از بشقاب چینی استفاده کند و از مردم پذیرایی کنند و...

بر این اساس می‌توان گفت ساختار گاگریوه‌های بختیاری بر نوعی دیالوگ یا گفت‌وگوی دوطرفه استوار است. گفت‌وگویی که یک طرف آن، خواننده (یکی از بازماندگان یا خواننده) است و طرف دیگرش، متوفا. این گفت‌وگو ممکن است در

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

ابیات زیادی ادامه پیدا کند و گاه جای راوی و متوفا عوض شود؛ به این صورت که اول، متوفا سخن بگوید و بعد راوی یا اول راوی سخن گوید و بعد متوفا؛ بنابراین برخلاف نظر برخی که می‌گویند نمی‌توان نمونه کاملی از آن‌ها ارائه کرد (آسمند، ۱۳۸۰، ص. ۱۰۱)، نمونه‌های کامل و منسجمی از آن‌ها وجود دارد.

از آنجا که در گاگریوه‌های جمع‌آوری شده، نوعی نظم دوتایی در ابیات مشاهده می‌شود، می‌توان اذعان کرد که قالب گاگریوه‌های بختیاری، دوگان‌دوگانی (دوتایی) است؛ یعنی قالبی شبیه به دوبیتی‌های پیوسته، با این تفاوت که هر بیت، قافیه جداگانه‌ای دارد؛ تعداد ابیات محدودیت ندارد و گاهی بیتی (فردی) در لابه‌لای دوبیتی‌ها دیده می‌شود که احتمالاً آن هم از آنجا ناشی می‌شود که بیت بعد از آن مفقود شده و گرنه چنین ساختار دوگان‌دوگانی در اغلب آن‌ها دیده می‌شود. به دو بیت زیر از نمونه شماره ۲ توجه کنید. بیت دوم به نوعی تکرار بیت اول است و فقط کلمات پایانی (قافیه) آن با بیت اول فرق دارد:

ای خم ای لول خم ای سیلات مرگم سر چارچومه نگران شیرون زردم
ای خم ای لول خم ای سیلات سنگی سر چارچومه نگران شیرون جنگی

پژمان بختیاری نیز در این خصوص معتقد است در این اشعار، بیت اول با اندکی اختلاف تکرار می‌شود (پژمان بختیاری، ۱۳۴۳، صص. ۲۸-۴۷). لوریمر هم از افرادی که متوجه این ساختار دوگان‌دوگانی در اشعار عامه بختیاری شده در این باره در مقاله «سروده‌های و اشعار محبوب بختیاری‌های جنوب غرب ایران» مفصل صحبت کرده است (Lorimer, 1954, pp. 542-555). در نمونه‌های جمع‌آوری شده به وسیله نگارنده در اغلب آن‌ها، ابیاتی با ساختار دوگانی دیده می‌شود که برای اثبات مدعا، مواردی از آن‌ها ذکر می‌شود:

و سر چات کوو لشکره دردا چی پلنگ نعره کشی چی شیر جواو دا
و سر چات کوو لشکره پیژنید چی پلنگ نعره کشی چی شیر غرمیند

ای ددو ویری درار بشقاو چینی نه گووت مهمونته وا صد تفنگچی؟
ای ددو ویری درار بشقاو هفرنگ نه گووت مهمونته وا ایل چالنگ؟

لامردون فرش کنین واگل قالی کچه رهد شیر نرم جاس منده خالی
لامردون فرش کنین و زیر کنارا نه گگوم مهمونمه وا با خاننا
گرچه به دلیل جابه‌جایی این اشعار از روستا یا منطقه‌ای به روستا یا منطقه‌ای دیگر
ممکن است این ساختار به هم خورده باشد، اما در اصل این ساختار در تمام
گاگریوه‌های بختیاری وجود داشته است.

در این اشعار، وزن عروضی به طور کامل رعایت نمی‌شود و گاه مصراع‌ی نسبت به
مصراع دیگر، یک یا چند هجا کم‌تر یا بیشتر دارد (آسمند، ۱۳۸۰، ص. ۱۰۱). در
بررسی اشعار جمع‌آوری شده نیز مشخص شد که سراینده‌گان در بحث قافیه، صرفاً به
همانندی کلمات هم‌وزن در آخر مصراع‌ها توجه دارند و در بحث وزن، غالباً تساوی
هجها (کمیت) را پیش چشم داشته‌اند و گاهی همان را هم رعایت نکرده‌اند و این
موضوع، مشکلی برای آن‌ها ایجاد نمی‌کند، چون خوانندگان این اشعار، با کش‌دار کردن
کلمات و اضافه کردن واژگانی همچون «ای دا»، «آخم ای» و... کمبود وزن را جبران
می‌کنند، به‌گونه‌ای که شنونده بی‌وزنی را احساس نمی‌کند.

۳-۴. ویژگی‌های ادبی گاگریوه‌های بختیاری

در گاگریوه‌های بختیاری همانند اغلب اشعار عامه، با کمی صناعات ادبی و نبود آرایه‌های ادبی پیچیده و انتزاعی روبه‌رو هستیم (ذوالفقاری، ۱۳۹۷، ص. ۳۰۶). در بررسی حجم نمونه (۶۷۵ بیت) مشخص شد تشبیه با بسامد ۶۸، استعاره با فراوانی ۴۵ و کنایه با بسامد ۵۰ بالاترین درصد را دارند؛ به عبارت دیگر، هم تعداد آرایه‌های ادبی کم است و هم اینکه آرایه‌های از تنوع بالایی برخوردار نیستند و البته چنانکه گفته شد این ویژگی در تمام اشعار عامه دیده می‌شود.

تشبیهات، ساده، عینی و ملموس‌اند و عمدتاً از محیط زندگی این مردم گرفته شده‌اند. سراینده داغ‌دیده، دل خود را به کوه کینو مانند می‌کند؛ کوهی که بسیار مرتفع و برف‌گیر است و هنوز برف کهنه‌اش تمام نشده، برفی دیگر روی آن را می‌پوشاند:

دل موچی کینو زیر بار غمونه برف کهنس نیروه نونه رسونه (نمونه ۲)
del-e mo či keynu zir-e bâr-e qamun-e/ baf-e kohnas nireve now-ne resone
برگردان: دل من همچون کوه کینو است، برف کهنه و قدیمی‌اش نرفته، برف تازه‌ای بر آن می‌بارد.

و یا در بیت زیر که دل خود را به درخت کنار می‌ماند می‌کند که از بس بدان سنگ زده‌اند، برگی بر آن نمانده است:

چه کنم و ای دلم خیلی دردمنده چی کُتار لوره پر وِش (قش) نمنده (نمونه ۲)
če ve i delom konom xeyli dardemande/ či konâr-e low-e rah par veš (qaš)
namande

برگردان: با این دلم چه کار کنم؟ خیلی دردمند است، همچون درخت کُتاری (درخت سدر) است در کنار راهی که چون مدام به آن سنگ یا چوب می‌زنند، برگی بر آن نمانده است.

و یا در ابیات زیر، مادر و دختری را که اکنون هر دو از دنیا رفته‌اند، به سبزی کنار رود مانند می‌کند؛ دختر برای رسیدن به مادر یا مادر برای رسیدن به دختر بی‌قرار است و اکنون که به هم رسیده‌اند و سفره دل را پیش هم باز کرده‌اند:

دا و دهر سوزی بال روین کار و کارشون ناشته بوین سی یک کلوین
(نمونه ۷)

dâ vo dođar sawzi bâl-e ru-yan/ kâr ve kâr-šun nâšte boyn si yak keluyan

برگردان: مادر و دختر همچون سبزی کنار رودند، کاری به کار آن‌ها نداشته باشید،

زیرا دیوانه (عاشق) هم هستند.

دهدر دا دا مکن دات نیده پیدا دات وایده میی غرق ووی و دریا

(نمونه ۷)

dođar dâ dâ makon dâ-t niđe peyđâ/ dât vâbiđe moyi qarq vovi vr deryâ

برگردان: ای دختر، این قدر مادر مادر نکن، مادرت دیگر پیدا نیست. مادرت

همچون ماهی شده و در دریا غرق شده است.

از آنجا که در بررسی‌های سبک‌شناختی تشبیهات، بررسی مشبّه‌به‌ها مهم است و از این طریق بهتر می‌توان به نوع نگرش شاعران پی برد (شمیسا، ۱۳۹۴، ص. ۷۶).
فهرست مشبّه‌به‌ها در سایر ابیات ارائه می‌شود: درخت بید (مشبّه: راوی)، درخت کنار (مشبّه: راوی)، شاهین (مشبّه: دل)، کبوتر چاهی (مشبّه: دل)، برف (مشبّه: بدن متوفا)، کوه کینو (مشبّه: دل)، ابر بهار (مشبّه: اشک)، رستم زال (مشبّه: متوفا)، شیر / پلنگ (مشبّه: متوفا)، ماهی (مشبّه: زن درگذشته) و بررسی مشبّه‌به‌ها نشان می‌دهد که در ساختمان تشبیهات به‌کار رفته در گاگریوه‌ها، صبغه محلی آشکار است. اغلب عناصر تشبیه از محیط زندگی این مردم گرفته شده‌اند و از همین روی سرایندگان هم در عینی ساختن پدیده مرگ و عزا موفق بوده‌اند و هم در جذب مخاطبان و شنوندگان.

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

دومین آرایه ادبی از نظر بسامد در گاگریوه‌های بختیاری، استعاره است. در حجم نمونه ۴۵ استعاره وجود دارد. اغلب استعاره‌ها، ساده و زودیاب‌اند. بسامد استعاره مکنیه از مصرحه بیشتر است، چون خوانندگان عناصر طبیعت، همچون فلک (آسمان)، آب رود، زمین، درخت و... را مورد خطاب قرار می‌دهند و با آن‌ها درددل می‌کنند:

فلک تو بنیر کیه و ندیه جامه واکردی تشی و پا سهدی دسد و پامه

(نمونه ۱)

falak to benyar koye vandi-ye jâme/ vâkerdi taši ve pâ sođi dasd-o pâm-e

برگردان: ای فلک نگاه کن و ببین که جای مرا کجا انداخته‌ای! آتشی برافروخته‌ای و

دست و پایم را سوزانده‌ای.

او رو لنگار برون دارم یه پیومی یه کلومی کاغذی یه دا سلومی (نمونه ۲)

aw-e ru langâr berun dârom ya payomi/ ya kalumi kâqazi ya dâ salumi

برگردان: ای آب رود، به آهستگی بران، زیرا من پیامی دارم؛ یک سخنی، کاغذی

(یاداشتی) و یک دعا و سلامی دارم.

ای کنار تو پر مریز وُر چُل هونم

مو سی خوم کسی بیدم ایچو وسته مکونم (نمونه ۲)

ey konâr to par mariz vor čol-e hunam/ mo si xom kesi biđom ičo vast-e makunom

برگردان: ای درخت کنار (سدر) برگ‌هایت را بر ویرانه خانه من نریز، زیرا من هم

برای خودم کسی بودم، اگر چه مکانم اینجا (قبر) شده است.

آسمون داغی ناهاد ور سر داغم نه دسم بس ایرسه نه چو کلاکم (نمونه ۱)

âsemun dâqi nâhâd vor sar-e dâqom/ na dasom bes irase na ču kelâkom

برگردان: آسمان داغی بر سر داغ من نهاد. نه دستم به او می‌رسد و نه چوب‌دستی‌ام.

استعاره مصرحه هم در این اشعار وجود دارد. در بررسی استعاره‌های مصرحه مشخص شد که از عناصر طبیعت، آتش (استعاره از داغ) بیشترین بسامد را دارند. از جانوران نیز شیر (استعاره از متوفای مرد)، کبک (استعاره از متوفای زن) و مار (استعاره از مرگ) بیشترین فراوانی را دارند؛ استعاره‌هایی که عمدتاً برگرفته از محیط زندگی این مردم‌اند. برای نمونه در ابیات زیر، سراینده، مرگ را در قالب استعاره سیاه‌مار و تیر خانمان‌سوز گنجانده است:

همنه مار ایزنه مونه سیه مار همنه روز ایزنه مونه شو تار (نمونه ۲)
hamane mâr izan-e mon-e siya mâr/ hamane ruz izane mone šaw-e târ
برگردان: همه را مار نیش می‌زند، اما من را سیاه‌مار. همه را روز نیش می‌زند، اما من را در شب تاریک.

کرده پرپر گلمه تیر هونمون‌سوز موچه طور بی تو شونه بکنم روز (نمونه ۷)
kerd-e par-par golom-e tir-e honemunsuz/ mo če tawr bi to šawne bekonom ruz
برگردان: تیر خانمان‌سوز (مرگ) گلم را پرپر کرده است. من بدون تو چگونه شب را به روز برسانم؟

در استعاره‌های مصرحه، برای مردان، به‌ویژه جوانان، بیشتر از استعاره شیر و برای زنان بیشتر از استعاره کبک و گل استفاده می‌شود:
شیر زرد نورنیده دی شیری نمنده و کلند دو سری ریشمه کنده (نمونه ۱)
šir-e zard norniðe di širi namandē/ ve kaland-e do-sari riša-me kand-e
برگردان: آن شیر زرد، آخرین نعره را سر داد و رفت و دیگری شیری نمانده است.
اکنون [مرگ] با کلنگ دوسر ریشه مرا کنده است.

لامردون فرش کنین واگل قالی کچه رهد شیر نرم جاس منده خالی (نمونه ۴)
lâmerdun-e farš konin vâ gol-e qâli/ koje rahð šir-e narom jâs mande xâli

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

برگردان: مهمان‌خانه را با قالی‌های زیبا و گل‌دار فرش کنید. شیر نر من کجا رفت

که اکنون جایش خالی مانده است؟

کوگ وا تیلو رهدن سر چشمه کوگ گپ پهرست تیلو منده تشنه (نمونه ۷)

kawg vâ tilow rahden sar čašme/ kawg-e gap pehrest tilow manden tašne

برگردان: کبک من با جوجه‌هایش پرید و به سر چشمه رفت. کبکم پرید و رفت

(مرد) و جوجه‌های نازنیش (بچه‌هایش) ماندند.

سرایندگان گاگریوه‌های بختیاری از گور با استعاره منزل خشت و گلی نام برده‌اند:

منزلت خشت و گلی دیوار بردی تو ز کی گله داری نیایی بگردی (نمونه ۴)

manzelet xešt-o geli divâr-e bardî/ to ze ki gele dâri niyâyî begardî

برگردان: اکنون در منزلی خشت و گلی با دیوارهای سنگی (گور) جای گرفته‌ای.

تو از چه کسی گله‌مند هستی که نمی‌آیی در اینجا بگردی؟

گاهی نیز سرایندگان، مرگ را در قالب استعاره‌های غروب، زمستان، ابر تیره، طوفان

و باران سیل‌آسا می‌گنجانند:

ولا افتوره در سا گره گلاله بورین خای بکنین صفدر طلاله (نمونه ۴)

volâ aftaw ra dar sâ gere gelâlê/ bevarin xây bekonin safdar telâne

برگردان: والله که آفتاب غروب کرد و سایه، رودخانه را فراگرفت. پس زودتر صفدر

عزیز را ببرید و به خاک بسپارید.

زمستون اوی رسی که نه گره برف

وا مونه سنگین غم کس نیزنه حرف (نمونه ۱)

zamestun avey rasi kohne gere barf/ vâ mone sangin-e qam kas nizane harf

برگردان: زمستان (مرگ) آمد و رسید و برف کوه را فراگرفت. هیچ کس با من

دارای غم سنگین حرف نمی‌زند.

در گاگریوه‌های بختیاری مواردی از استعاره‌های مرکب هم به صورت کلیشه‌ای دیده می‌شود. سراینده در عزای نزدیکان خود، ریشه درخت چنار را در خون می‌بیند و این‌گونه وانمود می‌کند که در این عزا، طبیعت نیز خون می‌گرید:

چندار سر سکو ریشس و خینه ای ددو دندال مکن گووت بشینه (نمونه ۱)
čendâr-e sar-e seku riša-s vex in-e/ ey dađu dondâl makon gevu-t bešine
برگردان: چنار روئیده بر سکو، ریشه‌اش در خون است. ای خواهر، گریه و زاری نکن تا برادرت بنشیند.

چندار سر سکو ریشس به خینه ای ددو دندال مکن گووت و خوه (نمونه ۷)
čendâr-e sar-e seku rišas ve xine/ ey dađu dondâl makon gevu-t vex awve
برگردان: چنار روئیده بر سکو، ریشه‌اش در خون است. ای خواهر، گریه و زاری نکن برادرت در خواب است.

سومین مورد از صور خیال در گاگریوه‌های بختیاری، کنایه است. بختیاری‌ها همان‌طور که در گفتار از کنایه به وفور استفاده می‌کنند (شهبازی، ۱۴۰۱، ص. ۱۸۴). در گاگریوه‌ها نیز از کنایه با بسامد بالایی استفاده می‌کنند. در حجم نمونه، ۵۰ کنایه به دست آمد. اغلب کنایات فعلی‌اند و جزو کنایات خاص زبان بختیاری؛ کنایاتی همچون ز زونی رهدن [ze- zuni- rahden]: از پا افتادن؛ گه‌گرهدن [koh-geređen]: به کوه زدن/ دیوانه شدن؛ و تیگ زیدن [ve-tig-zeyđen]: به رخ کشیدن؛ پا رو نکردن [-pâ-row nakerden]: نتوانستن راه رفتن؛ تش به عالم زیدن [taš-ve âlam zeyđen]: عالم را ویران کردن؛ کارت خردن سی کسی [kârt-xarden- si kesi]: به خاطر کسی کارد/ چاقو خرددن، کنایه از مردن برای کسی؛ ملک‌مید [malk-e-mið]: ملک‌الموت، عزرائیل؛ سی یک کلو بیدن [si yak kalu biđen]: برای یکدیگر دیوانه بودن، کنایه از عاشقی؛ لرک بردن پا [lerk-borđen-e- pâ]: لغزیدن:

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

ز سر چات کوو لِرک برده پاسه بارلا وس برسون گوویل داسه (نمونه ۱)
ze sar-e čât-e kevu lerk bord-e pâs-e/ bârelâ ves berasun gevuyal-e dâse
برگردان: از سر شیبی ماسه‌ای و کبود (سراشیبی تند) پایش لیز خورده است. بار الها
برادران مادرش را به او برسان.

بلبل باغ بهشت اول مو بیدم ناشرگ خدا اییم زیدس و تیگم (نمونه ۲)
bolbol-e bâq-e behest avval mo biðom/ nâşorg-e xoðâ abim zeydes ve tigom
برگردان: اول این من بودم که همچون بلبل در باغ بهشت می‌گشتم، اما چون
ناشکری کردم، خداوند هم نتیجه‌ی کارم را به رخ من کشید.

یکی دیگر از مواردی که در گاگریوه‌های توجه ما را به خود جلب می‌کند، تکرار
است. تکرار در این اشعار، از تکرار یک واژه شروع می‌شود تا تکرار یک بیت. با این
توضیح که، تکرار ابیات در گاگریوه‌های بختیاری، برگرفته از ساختار دوگان‌دوگانی این
اشعار است. سراینده بیتی را می‌خواند و سپس آن را تکرار می‌کند با این تفاوت که
کلمات پایانی مصراع‌های بیت دوم با کلمات پایانی مصراع‌های بیت اول تفاوت دارند:
و سر چات کوو لشکره دردا چی پلنگ نعره کشی چی شیر جواو دا
ve sar-e čât-e kavu laşkar-e der-ðâ/ či palang na?re kaši či šir jovâv dâ
برگردان: از سر تپه‌شن‌زار کبود، لشکر را برگرداند. مثل پلنگ نعره کشید و مثل
شیر جواب داد.

و سر چات کوو لشکره پیژنید
چی پلنگ نعره کشی چی شیر غرمینید (نمونه ۱۲)

ve sar-e čât-e kavu laşkar-e pinið/ či palang na?re kaši či šir qoromnið
برگردان: از سر تپه‌شن‌زار و کبود لشکر راپیچاند. مثل پلنگ نعره کشید و مثل شیر
غرید.

شاید نتوان این نوع تکرار را صنعت ادبی تلقی کرد و بیشتر آن را کاربرد کلیشه‌ای برخی از مصراع‌ها و ابیات در شعر عامه دانست، اما واقع امر این است که این نوع تکرار، ساختار سوگ‌سروده‌های بختیاری را تنظیم می‌کند و نباید آن را به دلیل کمبود بیت دانست. وانگهی در این ابیات، بارها واژگانی همچون «ولا» (والله)، «بارلا» (بار الها)، «دکم ای» (ای مادرم)، «ولا دا» (مادر تو را به خدا) و... تکرار شده‌اند و این موضوع جدای از مصراع یا ابیات ترجیعی است که هم‌سرایان پس از راوی تکرار می‌کنند، چنانکه در مورد ابیات «ای واویلا» گفته شد.

در این ابیات نوعی پرسش بلاغی نیز وجود دارد. در حجم نمونه ۷۸ پرسش بلاغی دیده می‌شود. در این نوع اشعار که بیشتر با «نه» پرسشی می‌شوند، «نه» در معنی «مگر نه اینکه» است و نوعی استفهام تقریری می‌سازد (ژوکوفسکی، ۱۳۹۶، ص. ۲۳۰، ۲۸۶). برای مثال، در ابیات زیر، وقتی از زبان متوفا، خواهر با پرسشی بلاغی مورد خطاب قرار می‌گیرد، منظور سراینده این است که برادرت قطعاً مهمان توست پس بلند شو ظرف‌های زیبا و گران‌قیمت را بیاور و پذیرایی کن:

ای ددو ویری درار بشقاو چینی نه گووت مهمونته وا صد تفنگچی؟ (نمونه ۲)

ey dadu viri derâr bošqav-e čini/ na gevut mehmunete vâ sad tofangči

برگردان: ای خواهر برخیز و بشقاب‌های چینی را در بیاور، مگر نه اینکه برادرت با

صد تفنگچی مهمان تو است؟

ای ددو ویری درار بشقاو هف‌رنگ نه گووت مهمونته وا ایل چالنگ؟

ey dadu viri derâr bošqav-e hafrang/ na gevut mehmunete vâ il-e čâlang

برگردان: ای خواهر، برخیز و بشقاب‌های هفت‌رنگ را در بیاور. مگر نه اینکه

برادرت با ایل چهارلنگ مهمان تو است؟

موارد دیگری از این نوع پرسش بلاغی دیده می‌شود که با «نه» سؤالی نشده‌اند:

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

ورکشی اور تری اور تیره تیره کی دیده که مهمون هم ول بمیره؟ (نمونه ۲)
لامردن فرش کنین وا گل قالی کچه رهد شیر نرم جاس منده خالی؟ (نمونه ۴)
تو که رهدی مودل و کی کنم خش؟ وردارم یه چمتی عالمه زنم تش (نمونه ۴)
کوگ تل دارم شوخفتس و کجایه؟ نی کنه دنگ‌دال ز تیلونس جدایه (نمونه ۷)
در ابیاتی هم گونه‌ای از متناقض‌نما دیده می‌شود، اما باید آن را جزو مواردی دانست که ناخودآگاه بر زبان سراینندگان جاری شده، چون اغلب سراینندگان این اشعار از چنین صنایعی اطلاع ندارند. برای مثال در بیت زیر، اشک چشمان برادر، آتش به جان متوفا زده است:

ولا گووم چایری سی سایبونم شرشر ارس تیاس تش نا و جونم (نمونه ۴)
volâ gevum čâyer-e zey si sâyeibunom/ šoršor-e ars-e tiyâs taš nâ ve jun-om
برگردان: به خدا، برادرم خیمه‌ای برای سایه‌بان من زد، اما شرشر اشک چشم‌هایش آتش به جانم زد.

۴-۴. ویژگی‌های زبانی گاگریوه‌های بختیاری

بسیاری از گاگریوه‌های بختیاری، قدمت زیادی دارند و از همین روی دربرداخته‌بخشی از واژگان و ترکیبات کهن زبان لری بختیاری‌اند. تلفظ کردن «ش» به صورت «س» در اغلب نمونه‌ها دیده می‌شود: بس [bes]: بهش، به او؛ جاس [jâs]: جایش؛ پاس [pâs]: پایش و... .

گاگریوه‌های بختیاری از حیث واژگان لری کهن نیز غنی‌اند. برخی از واژگان لری به‌کاررفته در این اشعار عبارت‌اند از: تاته‌زون [tâte-zun]: پسرعموها؛ دیندا [dindâ]: عقب، دنبال؛ چمت [čomat]: هیزم نیم‌سوخته، لول [lul]: افسوس؛ تیگ [tig]: پیشانی؛ کلاک [kelâk]: چوب‌دستی؛ گم [gom]: نوک؛ پرزین [parzin]: بوته خار؛ هسته

[haste]: استخوان؛ سیلات [seylât]: غوغا؛ چارچو [âčr-ču]: تابوت؛ نورنیدن [normiðen]: نعره کشیدن؛ زهنیدن [zahniðen]: به زمین خوردن؛ چندان [čendâr]: چنار؛ گلین [gelin]: قسمت پایین جامه، دامن؛ هوال [hovâl]: رقیب؛ چات [âčt]: ماسه؛ لرک [lerk]: لیز؛ کله کله [kolah-kolah]: پراکنده؛ هوار [hovâr]: خاک و هوار؛ بهره [bahre]: کفگیر؛ کلک [kelak]: قایق‌گونه‌ای از پوست برای گذر کردن از رودخانه؛ کلو [kalu]: دیوانه؛ لیز [liz]: آرام و قرار؛ نشم [našm]: زیبا و رعنا؛ فاش [faš]: دانه گیاهان دارویی؛ تشنی [tešni]: گلو؛ ملک‌مید [malkemid]: عزرائیل؛ دنگ و دال [-dong o-đâl]: ناله؛ شوخفت [šaw-xoft]: لباس نمدی چوپانان/ خوابگاه؛ لنگار و لنگار [lengâr-ve-lengâr]: لنگان‌لنگان، آرام‌آرام؛ طلسم [telesm]: تصویر؛ ارس [ars]: اشک؛ بلکم [balkom]: بلکه، شاید؛ کر [ker]: مه صبحگاهی؛ شلال [šelâl]: دراز؛ لاش [lâš]: بدن، جسم؛ کد [kad]: قد، فشندان [fešnâðen]: فرستادن؛ وایه [vâye]: آرزو و...؛ از ترکیبات هم می‌توان به مواردی همچون سنگین غم، بار غم، چُل هونه (خانه ویران)، گوو مخملی (برادر عزیز)، تیلون نشم (جوجه‌ها/ بچه‌های رعنا)، دسمال راز و گله، قاو تشنی (گلو را به قاوی/ ساقه گیاهی مانند کرده)، تیر خونمون سوز (تیر خانمان سوز)، کوگ تل دار (کبک روی درخت) و... اشاره کرد؛ وانگهی چون این گاگریوه‌ها در مراسم‌های مختلف، فقط با تغییرات جزئی (تغییر نام متوفا و بازماندگان) خوانده می‌شوند، این گونه واژگان و ترکیبات در بسیاری از آن‌ها دیده می‌شود.

اغلب ابیات گاگریوه‌های بختیاری از نظر نحوی، با شیوه سخن گفتن معمول بختیاری‌ها مطابقت می‌کنند و در آن‌ها ترتیب اجزای کلام، مطابق با زبان گفتار این مردم است:

ای همه جور و جفا محنت کشیدی / زمینسون زیدی و در هیچی ندیدی (نمونه ۱)

i hame jawr-o jafâ mehnat kašidi/ ze minsun zeydi ve dar hiči nađidi

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

برگردان: این همه جور و جفا و محنت را متحمل شدی، اما در آخر از میان همه این‌ها (زندگی) به بیرون رفتی و خیری از آن‌ها ندیدی.

کلوسه وا دس کنم وا دندون کنم پاک

بنمس زیر سرت زلفات نگران خاک (نمونه ۱)

kelaws-e vâ das kanom vâ dendov konom pâk/ benomes zir-e saret zolfât
nageren xâk

برگردان: کرفس را با دست می‌کنم و با دندان پاک می‌کنم و آن را زیر سرت می‌گذارم تا موهایت خاک‌آلود نشوند.

اما در برخی از ابیات گاگریوه‌های بختیاری، از نظر نحوی جابه‌جایی‌های توجه برانگیزی وجود دارد. برای مثال در مصراع اول از بیت زیر، هم‌نشینی ارکان جمله طبق روال عادی است، اما در مصراع دوم، سراینده می‌خواهد بگوید: چنین روزی را برای خودم گمان نمی‌کردم، اما همان‌طور که بختیاری‌ها در سخن‌گفتن عادی نیز گاهی ترتیب اجزای کلام را بر هم می‌زنند، اینجا نیز سراینده این گونه ترتیب اجزای کلام را بر هم زده و اتفاقاً آن را به زبان گفتار نزدیک کرده و به صمیمیت کلام افزوده است:

ای خم ای لول خم دیدی چه کردم

گمون روزی چینو وا خم نکردم (نمونه ۲)

ey xom ey lul-e xom ey diði če kerdom/ gemun-e ruzi čino vâ xom
nakerdom

برگردان: ای وای بر خودم، ای وای بر خودم! دیدی چه کار کردم؟ چنین روزی را درباره خودم گمان نمی‌کردم.

در بررسی حجم نمونه موارد زیادی از این نوع نحو دیده می‌شود. فعل نهی به شیوه کهن زبان فارسی؛ یعنی استفاده از «م» به جای «ن»، نیز در گاگریوه‌های بختیاری زیاد است: مریز (نریز)، مکن (نکن)، مدار و... .

۵-۴. بررسی محتوایی گاگریوه‌های بختیاری

گاگریوه‌های بختیاری زیرمجموعه سوگ‌سروده‌های عامه‌اند، بنابراین مضمون آن‌ها رثاست؛ یعنی ذکر نیکویی‌های متوفا و گریستن بر او. در این اشعار، محتوا با توجه به جنس، مقام، موقعیت، سن، شغل و نوع مرگ فرد در گذشته تنظیم می‌شود و از همین روی، محتوا در آن‌ها چندوجهی است. در گاگریوه‌هایی که برای مردان جوان سروده و خوانده می‌شوند، بیشترین حجم محتوا را شجاعت، تیراندازی، جنگاوری، مهمان‌نوازی و بخشندگی فرد دربرمی‌گیرد؛ البته چگونگی مردن فرد (گاه حتی با ذکر آلت قتاله) و آخرین سفارش‌های او درمورد بازماندگان نیز در لابه‌لای این اشعار دیده می‌شود. در حجم نمونه، در نمونه شماره چهار که در سوگ جوانی از شهرستان اردل است و محتوا نشان می‌دهد که متوفا صیاد (شکارچی) بوده، این مطالب به‌خوبی دیده می‌شود:

لامردون فرش کنین واگل قالی کچه رهد شیر نرم جاس منده خالی (نمونه ۴)

lâmerdun-e farš konin vâ gol-e qâli/ koje rahð šir-e narom jâs mande xâli

برگردان: مهمان‌خانه را با قالی‌های زیبا و گل‌دار فرش کنید. شیر نرم من کجا رفت

که اکنون جایش خالی مانده است؟

لامردون فرش کنین و زیر کنارا نه گگوم مهمونمه وا باخانا

lâmerdun-e farš konin vâ zir konârâ/ na gevum mehmun-om-e vâ bâ xânâ

برگردان: مهمان‌خانه را در زیر درختان کنار فرش کنید. مگر نه اینکه برادرم با

خان‌ها مهمان من است؟

ولا مونه منهین و گور تنگی نه جاک دس نه جاک پا، نه جا تفنگی

volâ mone manehin ve gur-e tangi/ na jâk-edas na jâk-e pâ na jâ tofangi

برگردان: شما را به خدا قسم، مرا در گور تنگی نگذارید؛ گوری که نه جای دست

دارد و نه جای پا و نه جای تفنگی.

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

ولا مونه منهین و گور تنگی بلین و گوشم برسه بنگ تفنگی
volâ mone manehin ve gur-e tangi / belin ve guš-om berase bong-e tofangi
برگردان: شما را به خدا قسم، مرا در گور تنگی نگذارید؛ بگذارید صدای تفنگ به
گوشم برسد.

در این اشعار پیوند بین متوفا و شغل او آشکار است. متوفا جوان صیادی بوده
است، آرزو دارد در آخرین لحظات حیات نیز صدای تفنگ را بشنود و از همین روی
است که بختیاری‌ها در مرگ جوانان، چند تیر شلیک می‌کنند. وانگهی پیوند بین اشعار
صیادی و گاگریوه‌ها از این منظر هم قابل بررسی است و به همین دلیل است که
بسیاری از اشعار صیادی را می‌توان نوعی گاگریوه محسوب کرد.

در گاگریوه‌هایی که برای زنان یا مادران جوان سروده و خوانده می‌شوند، زیبایی،
شرم، حیا، آبروداری، خانه‌داری و مهمان‌داری آنان بیشترین حجم محتوا را
دربرمی‌گیرند. در مواردی هم که قبل از مادر، دختر یا قبل از دختر، مادر فوت شده
باشد، خواننده تصاویری زیبا از رسیدن آن‌ها به هم ترسیم می‌کند. البته در مورد زنان
نیز چگونگی مردن فرد و آخرین سفارش‌های او در لابه‌لای این اشعار دیده می‌شود. در
حجم نمونه، نمونه شماره هفت که در سوگ زن جوانی از شهرستان لردگان است، این
مطالب به خوبی دیده می‌شود:

میدی ز دیر ایسا چی برف باهاره و گمون خاطر م غم و هونه داره
meyyed-i ze dir iyâ či barf-e bâhâr-e/ ve gemun-e xâterom qam ve hune dare
برگردان: مرده‌ای از دور می‌آید که همچون برف سفید است. گمان می‌کنم خانه‌اش
پر از غم است.

دا وخت مردنت نبی کارت خورم سیت سنگ مرمر بکشم سی قاو تشنیت
dâ vaxt-e mordenet nabi kârt xorom sit/ sang-e marmar bekašom si qâv-e
tešnit

برگردان: ای مادر، الان وقت مردن تو نبود، کارد بخورم برایت که باید بر گلوی سفید و زیبای تو سنگ مرمر بیفکنم.

دام نون ایپزه و تیر باریک مهمونس بووم بی و شو تاریک
dâm nun ipaze ve tir-e bârik/ mehmunes bevum bi ve šaw-e târik

برگردان: مادرم با تیر چوبی باریک نان می‌پزد، در این شب تاریک پدرم مهمان اوست.

دا سرته وردار بنم کجنت ایکنه درد چار داری سیت راس کنم فاش گل زرد
dâ sarete vordâr benom koj Janet ikone dard/ čâr dâri sit râs konom fâš-e gol-e zard

برگردان: ای مادر، سرت را بلند کن تا ببینم کجایت درد می‌کند تا برایت چهاردارو (داروی گیاهی) از دانه‌های گل زرد درست کنم.

مو داکم تمدار تنی سینۀ برافتو دسشه کرکیت گره شو نیبرس خو
mo dâkom tamdâr tani sine baraftaw/ dassese karkit gere šaw nibares xaw

برگردان: مادرم دستگاه بافتنی را در برآفتاب برپا کرده است. از بس با کرکیت (شانه قالی‌بافی) بر قالی زده، دستش درد گرفته و شب خوابش نمی‌برد.

هم چینو دا و دهدر و یک رسیدن دسمال راز و گله سی یک گشیدن
ham-čino dâ vo dahdar ve yak rasiđen/ dasmâl-e râz-o gele si yak gošiden

برگردان: و این چنین بود که مادر و دختر به هم رسیدند و سفره راز و گله را برای همدیگر گشودند.

دا و دهدر سوزی بال روین

کار و کارشون ناشته بوین سی یک کلوین (نمونه ۷)

dâ vo dohđar sawzi bâl-e ruyan/ kâr ve kâršun nâšte boyn si yak keluyan

برگردان: مادر و دختر همچون سبزی کنار رودند، کاری به کار آن‌ها نداشته باشید،

زیرا دیوانه (عاشق) هم هستند.

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... اصغر شهبازی

تغییر محتوای گاگریوه‌های بختیاری با توجه به شغل افراد نیز مهم است. اگر متوفا برزگر باشد، گاگریوه متناسب با شغل او ساخته و خوانده می‌شود (کریمی کیارسی، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۵). چنانکه در نمونه زیر دیده می‌شود:

زمین خرمن بیو و ساک داری دس و ریشت بورار گرهسه غواری

زمین خرمن بیو و ساک بردی دس و ریشت بورار گرهسه گردی

ze min-e xarman biyaw ve sâk-e dâri/ das ve rišet beverâr gerehse qovâri

ze min-e xarman biyaw ve sâk-e bardî/ das ve rišet beverâr gerehse gardî

برگردان: از میان خرمن به سایه درختی بیا. دستی به ریش و صورتت بکش، غباری

آن را فراگرفته است. از میان خرمن به سایه سنگی بیا. دستی بر ریش و صورتت بکش.

گرد و غبار آن را گرفته است.

بخش دیگری از بررسی محتوایی گاگریوه‌های بختیاری، درباره مضامین ضمنی این

اشعار است. نوع نگاه بختیاری‌ها به مرگ و قیامت، در این اشعار مهم است. آنچه از

این اشعار برمی‌آید، نشان می‌دهد که از نگاه بختیاری‌ها، مرگ ترسناک و مذموم است:

و غریوی نمی‌روم ز مرگ ای ترسم مرگ اود بالا سرم چی بید ای لرسم (نمونه ۱)

ve qarivi nirevom ze marg itarsom/ marg avod bâlâ sarom či bið ilarsom

برگردان: به غریبی نمی‌روم، از مرگ می‌ترسم. مرگ به بالای سرم آمد و من

همچون درخت بید می‌لرزم.

از همین روی باید با عزرائیل از در خواهش و تمنا وارد شد:

ملکمید کارم مدار کارت ندارم یه کر شیری کوچیر من هونه دارم (نمونه ۷)

malkemið kârom maðâr kâret naðârom/ ya kori širi kučir men hune dârom

برگردان: ای ملک‌الموت کاری با من نداشته باش، من هم کاری با تو ندارم. من یک

پسر کوچک شیرخواره در خانه دارم.

برای اینکه خطا بر قلم صنع روا ندارند، آسمان و فلک را مسبب همه این ناخوشی‌ها می‌دانند:

فلک تو بنیر کیه و ندیه جامه ورکردی تشی و پا سهدی دسد و پامه (نمونه ۱)
falak to beniyar koye vandiye jâme/ vorkerdi taši ve pâ sohdi dasd-o pâme
برگردان: ای فلک، تو نگاه کن و ببین کجا جای مرا انداخته‌ای. آتشی برافروخته‌ای
و دست و پای مرا سوزانده‌ای.

آسمون داغی ناهاد ور سر داغم نه دسم بس ایرسه نه چو کلاکم (نمونه ۱)
âsemun dâqi nâhâd vor sar-e dâqom/ na dasom bes irase na ču kelâkom
برگردان: آسمان داغی بر سر داغ من نهاد. نه دستم به او می‌رسد و نه چوب‌دستی‌ام.
و البته گاهی که کار از گفت‌وگو با آسمان درمی‌گذرد و به چالش با خداوند
می‌انجامد:

ای خدا جرمم چه بی دلم برشتی طالع نحس مونه وا غم نوشتی (نمونه ۲)
ey xođâ jormom če bi delom berešti/ tale-e naht-e mone vâ qam nevešti
برگردان: خدایا، جرمم چه بود که این‌گونه دلم را سوزاندی و طالع نامبارک مرا با
غم نوشتی؟

ای خدا کار تونه کارت نبی راست کاری کردی و دلم که دشمنم خواست (نمونه ۱)
ey xođâ kâr-e tone kâret nabi râst/ kâri kerdi ve delom ke dešmenom xâst.
برگردان: ای خدا، این کار، کار تو است و کارت درست نبود، چون کاری با دل من
کردی که دشمنم می‌خواست.

نرمه نرمه بزنین کلند و مزارا تا وینم چه ای‌کنه خدا ز بالا (نمونه ۸)
narm-e narm-e bezanin kaland ve mazârâ/ tâ vinom če ikone xođâ ze bâlâ
برگردان: آرام آرام به مزارم کلنگ بزیند تا ببینم خدا از آن بالا چی می‌کند.

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

بخش دیگری از مضامین این اشعار را اندیشه‌های مذهبی سرایندگان تشکیل می‌دهد. باور به قیامت مهم‌ترین نمونه از این اندیشه‌هاست. در ۱۵ نمونه مورد بررسی، در ۱۱ نمونه، بیت زیر با تفاوت در دو کلمه «دا» و «دیدار» تکرار شده است:

ای دا دستته دستم بده رو و سلامت دیدار خوم و خودت ره سی قیامت (نمونه ۲)
ey dâ dastete dastom beđe raw ve salâmat/ diďâr-e xom-o xotun rah si qiyâmat

برگردان: ای مادر، دستت را به دست بدوه و برو به سلامت. دیدار من با تو رفت برای قیامت.

مطلب دیگری که در بررسی محتوایی گاگریوه‌های بختیاری برجسته است، وجود رنگ (صبغه) محلی است. سرایندگان این اشعار خودآگاه یا ناخودآگاه به بسیاری از امور زندگی خود اشاره کرده‌اند. ساکنان سردسیر مشک‌ها را از برف پرمی‌کنند و برای نزدیکان خود به گرمسیر می‌فرستند. مردم این دیار، کرفس، این گیاه معطر، زیبا و روح‌نواز را بسیار دوست دارند، چون خوش‌بوکننده نان و ماست آنان است و صفابخش سفره ساده و بی‌زرق و برق آنان. بر سر مزار جوانان خود، شیر سنگی (برد شیر) نصب می‌کنند و یا بر روی مزار عزیزانشان، تصویر شیر نقر می‌کنند. وقتی می‌خواهند کوچ کنند یا به جنگی بروند، این صدای کرنا و دهل و هلهله زنان است که اردو را از جای می‌کند و به میدان روانه می‌کند. وقتی فردی از آن‌ها از دنیا می‌رود، در مراسم سنگ تمام می‌گذارند؛ قوچ می‌کشند، چندین شبانه‌روز خرج می‌دهند در طول این مدت، زنان گاگریوه‌خوان، گاگریوه یا سرود می‌خوانند. این‌ها مواردی از زندگی این مردم است که به صورت ضمنی در دل این گاگریوه‌ها آمده است:

برف که‌نه تل تل کنم وُر پوست برونم بفشنم و گرمسیر سی نوجوونم (نمونه ۱)
barf-e kohne tal tal konom vor pust berunom/ befešnom ve garmesir si nowjavunom

برگردان: برف کوه را تکه تکه می‌کنم و در مشک می‌ریزم و آن را به گرمسیر، برای
نوجوانم می‌فرستم.

کلوسه وا دس کنم وا دندون کنم پاک بنمس زیر سرت زلفات نگرن خاک (نمونه ۱)
kelaws-e vâ das kanom vâ dendov konom pâk/ benomes zir-e saret zolfât
nageren xâk

برگردان: کرفس را با دست می‌کنم و با دندان پاک می‌کنم و آن را زیر سرت
می‌گذارم تا موهایت خاک‌آلود نشوند.

گوویلیم گپ تا کوچیر جم بوین و دورم طلسم شیر بکنین به برد قورم (نمونه ۲)
gevuyalom gap tâ kučir jam boyn ve dawrom/ telesm-e šir bekanin be bard-e
qawrom

برگردان: برادرانم، از بزرگ تا کوچک، به دورم جمع شوید و تصویر شیر بر سنگ
مزارم نقر کنید.

بـزین چـو و دهل اردی بکهنه ای ددو تو کل بزن گووت نزهنه (نمونه ۱)
bezanin ču ve dohol ordi bekahne/ ey dađu to kel bezan gevut nazahne

برگردان: چوب بر دهل بزیند تا اردو (سپاه) از جای خود حرکت کند. ای خواهر،
تو هلهله (کل بزن) سر بده، مبادا برادرت به زمین بخورد (یا شکست بخورد).

بروین و بیارین نریش ز ترکون سی صفدر خرج بکنین رسم بزرگون (نمونه ۴)
berevin o biyârîn narmiš ze torkun/ si safdar xarj bekonin rasm-e bozorgun

برگردان: بروید و قوچی از ترکان بیارید و برای مراسم صفدر، مثل بزرگان خرج کنید.

سروخون سرو بخون سرو بختیاری بمهنه تی بچیلیم سی یادگاری (نمونه ۴)

soruxun soru bexun soru baxtiyâri/ bemahne tey bačiyalom si yâdegâri

برگردان: ای سرودخوان (گاگریوه‌خوان / خونده‌گر) سرود بخوان، سرود بختیاری تا

نزد بچه‌هایم برای یادگاری بماند.

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

مقایسه محتوایی گاگریوه‌های قدیمی بختیاری با گاگریوه‌های جدید نشان می‌دهد که گاگریوه‌های بختیاری، برخلاف اشعاری همچون برزگری، زایا هستند (کریمی کیارسی، ۱۳۹۹، ص. ۳۱). در سال‌های اخیر متأثر از تغییراتی که در زبان، زندگی و نگرش بختیاری‌ها به وجود آمده، محتوای گاگریوه‌ها هم دگرگون شده، اما همچنان با قوت ادامه دارند و سنت گاگریوه‌خوانی در اشکال مختلف رونق و رواج خود را حفظ کرده است؛ البته در گاگریوه‌های جدید، جنبه‌های بلاغی ضعیف است. استفاده از واژگان جدید، در کنار واژگان کهن بختیاری، نوعی اضطراب زبانی ایجاد کرده است. در نمونه شماره ۵ از شهرستان اردل این تغییرات دیده می‌شود:

گووت اگو سر تخت بیمارستان نعشته دیدم

ار خدا جون ای فرود سیت ای خریدم

gevut igo sar taxt-e bimârestân našete diðom/ ar xoðâ jun iforoð sit
ixariðom.

برگردان: برادرت می‌گوید سر تخت بیمارستان نعش تو را دیدم. اگر خداوند جان

می‌فروخت، برایت می‌خریدم.

سید نجات ایگو سر تخت دکترم دورم پرستار

ای گوو بغل بزن نعشمه وردار

sed nejât igo sar taxt-e doktoom dowrom parastâr/ ey gevu baqal bezan
našome vordâr

برگردان: سید نجات می‌گوید سر تخت دکترم و اطرافم پر از پرستار است. ای برادر نعش

مرا به بزن بزن و بردار.

سید نجات محصلات سر کلاس چشم انتظارت

نیکنن رغبت بیان سر مزارت

sed nejât mohasselât sar-e kelâs čašm-entezâret/ nikonen reqbat biyân sar-e
mazâret

برگردان: سید نجات، دانش‌آموزانت سر کلاس چشم‌انتظارت هستند. رغبت نمی‌کنند که به سر مزارت بیایند.

۶-۴. مجریان و چگونگی اجرای گایریوه‌ها

زنان بختیاری اولین مجریان یا خوانندگان گایریوه‌های بختیاری‌اند. در مجالس عزا، زنی که از بقیه مسن‌تر است، گایریوه‌خوانی را شروع می‌کند. معمولاً زنانی این کار را به دست می‌گیرند که حافظه‌ای قوی و صدایی خوب داشته باشند؛ زنانی که بتوانند فی‌البداهه این گونه اشعار را بسازند یا از حافظه نقل کنند. این کار از اغلب زنان بختیاری برمی‌آید، چون بیشتر آن‌ها طبع شعر دارند، اما رسم بر این است که یکی از زنان سرشناس و مسن، بیت یا ابیاتی می‌خواند و زنان دیگر، با کلمه‌های آخر مصراع دوم دم می‌گیرند و بیت ترجیعی را می‌خوانند. پس از بیت همخوانی‌شده (ترجیع)، دوباره تک‌خوان، بیت یا ابیات دیگری را می‌خواند و بعد از آن، باز بقیه زنان بیت ترجیع را می‌خوانند و این کار همین‌طور ادامه پیدا می‌کند. معمولاً پس از خواندن ده بیت تا چهل بیت و گاهی کم‌تر از آن، زن دیگری تک‌خوانی را بر عهده می‌گیرد و این کار در مجالس عزا ممکن است ساعت‌ها طول بکشد. در این مدت، گریه‌های بی‌امان زنان و عزاداران فضایی غم‌انگیز ایجاد می‌کند (آسمند، ۱۳۸۰، ص. ۱۰۱؛ مددی، ۱۳۷۸، ص. ۳۶۱). البته مردان نیز در گذشته گاهی این گونه اشعار را می‌خوانند، گرچه در سال‌های اخیر، مداحان مرد (خونده‌گر/خواننده) به صورت حرفه‌ای به این کار روی آورده‌اند و در مسجدها و تکیه‌ها با بلندگو و دستگاه‌های پیشرفته این اشعار را می‌خوانند، با این تفاوت که در شیوه جدید، شنوندگان فقط گوش می‌دهند و دیگر تکرار و ترجیعی وجود ندارد.

۵. نتیجه

گاگریوه‌های بختیاری، به‌عنوان گونه‌ای از سوگ‌سروده‌های بختیاری پیشینه‌ای کهن دارند؛ البته بختیاری‌ها به سوگ‌سروده‌های خود عمدتاً «سرو» یا «دندال» می‌گویند. این اشعار مانند بسیاری از اشعار عامه، ساده و بی‌تکلف‌اند؛ سراینده مشخصی ندارند و زنان اولین سراینده‌گان آنها هستند. در این مقاله این اشعار، با روش تحلیل محتوا و رویکرد توصیفی - تحلیلی نقد و بررسی شده‌اند و به‌طور خلاصه مشخص شده که گاگریوه‌های بختیاری نوعی شعر روایی - توصیفی‌اند. ساختار آنها بر نوعی دیالوگ یا گفت‌وگوی دوطرفه استوار است. گفت‌وگویی که یک طرف آن، خواننده است و طرف دیگرش، متوفا. خواننده یا متوفا در ابیاتی دوگان‌دوگانی سخن می‌گویند و بر همین اساس، این اشعار از نظر شکل به دوبیتی‌های پیوسته شبیه‌اند. وزن عروضی در آنها به‌طور کامل رعایت نمی‌شود و گاه مصراع‌ی نسبت به مصراع دیگر، یک یا چند هجا کم‌تر یا بیشتر دارد و غالباً تساوی هجاها (کمیت) در آنها رعایت می‌شود و گاهی همان هم رعایت نمی‌شود و این موضوع، مشکلی ایجاد نمی‌کند، چون خوانندگان این اشعار، با کش‌دارکردن کلمات و اضافه کردن واژگانی همچون «ای دا»، «بار الها» و... کمبود وزن را جبران می‌کنند. در بحث قافیه نیز صرفاً به همانندی کلمات هم‌وزن در آخر مصراع‌ها توجه شده است. از نظر صنایع ادبی، تشبیه، استعاره و کنایه و بالاترین بسامد را دارند. در اغلب این آرایه‌های ادبی، سادگی، ملموس بودن و رنگ محلی آشکار است. از نظر زبانی دربرداخته مجموعه بزرگی از واژگان و ترکیبات و اصطلاحات زبان لری بختیاری‌اند. از نظر محتوا، گاگریوه‌های بختیاری دارای محتوایی چندوجهی‌اند، چون در آنها هم به دنیا و هم به آخرت توجه می‌شود. درباره متوفا، سن، جنس، شغل، موقعیت و چگونگی مرگش در نظر گرفته می‌شود. گاگریوه‌هایی که برای مردان جوان سروده

می‌شوند با گاگریوه‌هایی که برای زنان سروده می‌شوند، تفاوت دارند. در گاگریوه‌های مردان، شجاعت، مهمان‌نوازی، سرشناسی و برز و بالا برجسته است و در گاگریوه‌هایی که برای زنان سروده می‌شوند، آبروداری، حیا، خانه‌داری، مهربانی و زیبایی مهم است. در تمام این موارد، صبغهٔ محلی پیرنگ است. در ضمن محتوای گاگریوه‌ها برخی از نگرش‌های بختیاری‌ها هم دیده می‌شود. ترسناک و مذموم بودن مرگ، باور به قیامت و چالش با آسمان و فلک از این موارد است.

پی‌نوشت‌ها

1. Valentin Alekseevich Zhoukovskii
2. Poetry of the Baxtiâris

منابع

- آسمند، ع. (۱۳۸۰). تاریخ ادبیات در قوم بختیاری. اصفهان: شهسواری.
- بهمنی، س.، و احمدی اوندی، ذ. (۱۴۰۰). زوال فرهنگ گاگریو: تحلیل انسان‌شناختی دگردیسی عزاداری و سوگ در میان ایلات بختیاری و بهمئی. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۱، ۱-۲۹.
- پژمان بختیاری، ح. (۱۳۴۳). شعر بختیاری. مندرج در ضمیمهٔ کتاب ضرب‌المثل‌های بختیاری اثر بهرام داوری. تهران: کتابخانهٔ طهوری. صص ۲۸-۴۷.
- پوره، ک. (۱۳۸۱). موسیقی و ترانه‌های بختیاری. تهران: آنزان.
- حسینی، ب. (۱۳۷۶). اشعار و ترانه‌های مردمی بختیاری به انضمام شرح جنگ‌ها و حماسه‌ها. اصفهان: شهسواری.
- حسین‌زاده، م. (۱۳۹۱). گردآوری، بررسی و تحلیل ادبی و فرهنگی سوگ‌سروده‌های عامیانهٔ بختیاری. پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور شهرکرد.
- حنیف، م. (۱۳۸۶). سور و سوگ در فرهنگ عامهٔ لرستان و بختیاری. تهران: آینده.

- نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی
- خسروی، ع. (۱۳۷۲). تاریخ و فرهنگ بختیاری. اصفهان: حجت.
- ذوالفقاری، ح. (۱۳۹۷). زبان و ادبیات عامه ایران. تهران: سمت.
- رضایی، ح.، و ظاهری عبدوند، ا. (۱۳۸۹). واکاوی مؤلفه‌های دینی در اشعار عامیانه بختیاری. *ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین*، ۳، ۱۱۳-۱۳۰.
- ژوکوفسکی، و. (۱۳۹۶). *موادی برای مطالعه گویش‌های ایرانی*. به کوشش م. شفقی و م. دادرس. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- شمیسا، س. (۱۳۹۴). بیان. ویراست چهارم. تهران: میترا.
- شهبازی، ا. (۱۴۰۱). نقد و بررسی کنایات عامه زبان لری بختیاری. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۴۶، ۱۶۵-۲۱۴.
- شهبازی، ا. (۱۳۹۸). نقد توصیفی و ساختاری سوگ‌چکامه‌های حماسی بختیاری (شوخین‌ها)، گونه‌ای از اشعار عامه. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۲۸، ۲۱۹-۲۴۲.
- شهبازی، ا. (۱۳۹۲). قرابت آیین باران‌خواهی در چهارمحال و بختیاری با نیایش‌های مربوط به تیشتر، ایزد باران. *کهرنگ*، ۳۰، ۵۸-۵۹.
- عبداللهی، ا. (۱۳۷۲). *ترانه‌ها و مثل‌های بختیاری*. اصفهان: فردا.
- غفاری، ع. (۱۳۸۸). موسیقی سوگ در ایل بختیاری، نگاهی به آواز گاگریوه و ساز چپی در موسیقی بختیاری. *هنر و معماری*، ۸۲، ۱۷۰-۱۸۴.
- قنبری عدیوی، ع. (۱۳۹۴). *ز شیب بنگشت تا جون آدمیزاد*. شهرکرد: نیوشه.
- قنبری عدیوی، ع. (۱۳۹۱). *ادبیات عامه بختیاری*. شهرکرد: نیوشه.
- کریمی کیارسی، ر. (۱۳۹۹). *اشعار برزگری و کوچ در فرهنگ بختیاری*. شهرکرد: فریاد.
- کریمی نورالدین‌وند، ر.، رضایی، ح.، و درودگریان، ف. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای اشعار صیادی در فرهنگ بختیاری. *ادبیات و فرهنگ عامه*، ۳۱، ۱۵۷-۱۸۲.
- کیانی، ا. (۱۳۷۹). *سوگواری در بختیاری*. اهواز: نور معرفت.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۱، شماره ۵۱، مرداد و شهریور ۱۴۰۲

مددی، ح. (۱۳۷۸). کتل، نمایش آیینی: نمایش رمز و احساس در ایل بختیاری. چیستا، ۱۶۴، ۱۶۵، ۳۵۸-۳۶۳.

مددی، ظ. (۱۴۰۰). واژه‌نامه زبان بختیاری. تهران: سها.

مقصودی، س.، و شیرمردی، پ. (۱۳۹۳). بررسی مفاهیم سوگ در قوم بختیاری با تأکید بر تحلیل محتوای موسیقی گاگریو. جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، ۲، ۳۰۹-۳۲۹.

مصاحبه‌شوندگان

احمدی، ف. ۴۲ ساله. خانه‌دار. بی‌سواد. ساکن روستای لیرابی از توابع شهرستان اردل (شماره ۸).

اکبری احمد محمودی، م. ۴۷ ساله. شغل معلم. فوق دیپلم. ساکن روستای میهه از توابع شهرستان کوه‌رنگ (شماره ۱).

جمال‌پور، ق. (مداح بختیاری). سواددار (شماره ۵).

ظفری، ر.، ۷۶ ساله. بی‌سواد. کشاورز. ساکن روستای ممسنی از توابع شهرستان اردل (شماره ۹).

عزیزی، ک. ۵۶ ساله. خانه‌دار. بی‌سواد. ساکن روستای ارمند از توابع شهرستان لردگان (شماره ۶).

عسکری موری، د. ۷۰ ساله. بی‌سواد. ساکن بازفت از توابع شهرستان کوه‌رنگ (شماره ۱۵).

غیبی‌پور بابادی، ح. ۵۶ ساله. پنجم ابتدایی. ساکن شهر چلگرد. مرکز شهرستان کوه‌رنگ (شماره ۱۲).

قاسمی موری، ع. ۳۰ ساله. لیسانس. روستای چم‌قلعه بازفت از توابع شهرستان کوه‌رنگ (شماره ۱۴).

نقد و بررسی ساختار، زبان، بلاغت و محتوای گاگریوه‌های... _____ اصغر شهبازی

محمدی، احمد، ۴۰ ساله. دیپلم. شغل آزاد. ساکن روستای گل سفید از توابع شهرستان اردل (شماره ۱۰).

محمودی، م. ۵۲ ساله. خانه‌دار و بی‌سواد. ساکن روستای چاه‌گاه از توابع شهرستان لردگان (شماره ۲).

مرادپور، ا. ۶۶ ساله. دیپلم. ساکن روستای قلعه‌رشید از توابع شهرستان اردل (شماره ۴).
میرزایی، ز. ۴۳ ساله. خانه‌دار. پنجم ابتدایی، ساکن روستای بوگر از توابع شهرستان لردگان (شماره ۳).

میرزایی، ز. ۴۳ ساله. خانه‌دار. پنجم ابتدایی. ساکن روستای بوگر از توابع شهرستان لردگان (شماره ۷).

هاشمی، ح.ع. ۵۸ ساله. سوم راهنمایی قدیم. ساکن روستای جغدان از توابع شهرستان اردل (شماره ۱۱).

یوسفی، ع.ا. ۷۵ ساله. بی‌سواد. روستای دهنو از توابع شهرستان کوه‌رنگ (شماره ۱۳).

References

- Abdullahi, A. (1993). *Bakhtiari's songs and proverbs*. Tomorrow.
- Asmand A. (2001). *History of literature in Bakhtiari tribe*. Shaheswari.
- Bahmani, S., & Ahmadi Ondi, Z. (2021). The decline of Gagriv culture: an anthropological analysis of the transformation of mourning and bereavement among the Bakhtiari and Bahmai peoples. *Sociology of Culture and Art*, 3(1), 1- 29.
- Ghafari, A. (2009). Mourning music in Il Bakhtiari, a look at Gagriveh's song and Chepi instrument in Bakhtiari music. *Art and Architecture*, 82, 170-184.
- Ghanbari Udaivi, A. (2011). *Bakhtiari's general literature*. Shahr e Kord. New
- Ghanbari Udaivi, A. (2014). *The lion did not bite until the life of Adamizad*. New.

- Hanif, M. (2007). *Sor and Sog in the general culture of Lorestan and Bakhtiari*. Future Tehran.
- Hosseini, b. (1997). *Folk poems and songs of Bakhtiari, including descriptions of wars and epics*. Shaheswari.
- Hosseinzadeh, M. (2011). *Compilation, review and literary and cultural analysis of Bakhtiari's folk songs*. Master's thesis. Payam Noor Shahrekord University.
- Karimi Kiarsi, R. (2019). *Barzegari and Koch poems in Bakhtiari culture*. Frayad.
- Karimi Nuruddinvand, R. et al. (2019). Content analysis of fishing poems in Bakhtiari culture. *Literature and Popular Culture*, 8(31), 157-182.
- Khosravi, A. (1993). *Bakhtiari history and culture*. Hojjat.
- Kiani, A. (2000). *Mourning in Bakhtiari*. Light of Knowledge.
- Lorimer. D. L. R. (1954). The popular Vwese of the Baxtiâri of S. W. Persia—I. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 16(3), pp. 555-542.
- Lorimer. D. L. R. (1995). *Poetry of the Baxtiâris: love poems, wedding songs, lullabies, laments with introduction* (translated into Farsi by Fereydun Vahman & Garnik Asatrian). Copenhagen.
- Maddi, H. (1999). *Kettle, Ritual display: display of code and emotion in Bakhtiari tribe*. What is it? 358-363.
- Maddi, Z. (2021). *Dictionary of Bakhtiari language*. Saha.
- Maqsoodi, S., & Shirmardi, P. (2013). Investigating the concepts of mourning in the Bakhtiari people with an emphasis on analyzing the content of Gagriv's music. *Sociology of Art and Literature*, 6(2), 329-309.
- Pejman Bakhtiari, H. (1964). *Bakhtiari's poetry, included in the appendix of Bakhtiari's proverbs by Bahram Davari*. Tahori Library, 47-28.
- Pora, K. (2002). *Bakhtiari's music and songs*. Anzan.
- Rezaei, H., & Zahiri Abdvand, A. (1389). Analysis of religious elements in Bakhtiari's folk poems. *Literature and Local Languages of Iran*, 5(3), 113-130.
- Shahbazi, (2022). Criticism of common language allusions by Lori Bakhtiari. *Public Culture and Literature*, 10(46), 214-165.
- Shahbazi, A. (2012). The affinity of the rain-seeking ritual in Chaharmahal and Bakhtiari with prayers related to Tishtar, the god of rain. *Karang*, 8(30), 58-59.

- Shahbazi, A. (2018). Descriptive and structural criticism of Bakhtiari's epic laments (shukhins), a type of public poetry. *Public Culture and Literature*, 7(28), 219-242.
- Shamisa, S. (2014). *Expression*. Mitra.
- Windfuhr, G. (1993). Bakhtiari dialect. *Encyclopedia*. Vol 3. Mazda Publisher. 559-561.
- Zhukovsky, et al. (2016). *Materials for studying Iranian dialects* (edited by Maryam Shafaqi and Mehdi Dadres. Allameh Tabatabai University.
- Zolfaghari, H. (2017). *Language and common literature of Iran*. Side.

Interviews

- Ahmadi, Ferishte, 42 years old, housewife, illiterate, resident of Lirabi village, Ardal county (number 8)
- Akbari Ahmad Mahmoudi, Mohammad, 47 years old, occupation teacher, literate post-diploma, resident of Mihe village of Kohrang county (number 1)
- Askari Mori, Darab, 70 years old, illiterate, resident of Bazfat, Kohrang district (number 15)
- Azizi, Kokb, 56 years old, housewife, illiterate, resident of Armand village, Lordgan county (number 6)
- Ghaibipour Babadi, Hossein, 56 years old, literate at the level of fifth grade, resident of Chalgerd city, center of Kohrang city (number 12)
- Ghasemi Mori, Alireza, 30 years old, literate, bachelor's degree, Chamqala Bazfat village, Kohrang county (number 14)
- Hashemi, Hasan Ali, 58 years old, literate in the third level of old secondary school, resident of Jagdan village, Ardal county (number 11)
- Jamalpour, power (Madah Bakhtiari), Savadadar (No. 5)
- Mahmoudi, Mahin, 52 years old, housewife and illiterate, resident of Chahgah village, Lordgan county (number 2)
- Mirzaei, Zalikha, 43 years old, homemaker and literate at the level of fifth grade, resident of Bogar village, Lordgan county (number 3)
- Mirzaei, Zalikha, 43 years old, homemaker, literate at the level of fifth grade, resident of Bogar village, Lordgan county (number 7)
- Mohammadi, Ahmed, 40 years old, literate with a diploma, self-employed, resident of Golsafid village, Ardal county (number 10)
- Muradpour, Ahmad, 66 years old, literate with a diploma, resident of Qala Rashid village, Ardal city (number 4)

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۱، شماره ۵۱، مرداد و شهریور ۱۴۰۲

Yousefi, Ali Akbar, 75 years old, illiterate, Dehno village, Kohrang county
(number 13)

Zafari, Rah Ali, 76 years old, illiterate, farmer, resident of Mamsani village,
Ardal county (number 9)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی